

Natuur.oriolus

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE | JUNI 2022 | JG 88 | NR 2
NATUURPUNT | COXIESTRAAT 11 | B-2800 MECHELEN

natuurpunt
Studie

Eerste en tweede Ross'
Meeuw voor België

39

Hoorapparaten om
naar vogels te kijken?

51

Geschiedenis van de
Belgische ornithologie

59

Handboek Europese Vogels

Deel 1: niet-zangvogels en Deel 2: zangvogels

NILS VAN DUIVENDIJK

Meestal plaatsen we boekbesprekingen online, zeker als het om determinatiewerken gaat. Het baanbrekende Meeuwen van Adriaens et al. (zie *Natuur.oriolus* 2021(4): 160) was daar een uitzondering op, omdat het een boek van (deels) eigen bodem was en omdat de extreem complexe meeuwenfamilie er zeer toegankelijk in werd gepresenteerd.

Nu is er alweer zo'n baanbrekend boek uit. Meer nog, het zijn er zelfs twee, want het Handboek Europese Vogels van auteur Nils Van Duivendijk bespreekt de herkenning van alle Europese vogelsoorten in twee delen: niet-zangvogels en zangvogels. De benadering is sterk gelijkend aan het voormelde meeuwenboek: een erg visuele opvatting met de nadruk op de meest bruikbare kenmerken en aanvullend wat duidende tekst. Het bespreekt de soorten en ondersoorten voornamelijk vanuit de Nederlandse taxonomische benadering, welke zowat de meest progressieve is. Dat maakt dat sommige taxa meer aandacht krijgen dan in klassieke veldgidsen, wat de lading aan informatie natuurlijk ten goede komt. Er werd rekening gehouden met de nieuwste ontwikkelingen inzake taxonomie. Zo gaat er zelfs aandacht naar de Iberische vorm van

de Kleine Karekiet *Acrocephalus scirpaceus*, die vermoedelijk eerder tot de Afrikaanse soort Kortvleugelkarekiet *A. (baeticatus) ambiguus* behoort.

Eerst even aandacht voor de voorgeschiedenis. Deze publicatie ontspoot uit de voorlopers *Advanced Bird ID Guide* (2010) en *Advanced Bird ID Handbook* (2011) van dezelfde auteur. Die boeken hadden iets unieks: ze bevatten namelijk geen afbeeldingen of foto's, maar per soort (of ondersoort) louter 'blokljstjes' van kenmerken, in volgorde van belangrijkheid. Dat had wel wat, al spreekt het voor zich dat dit vooral bruikbaar was voor vogelaars die zich deze omschrijvingen visueel op een vogel konden voorstellen. En kleurbeschrijvingen zijn sowieso al subjectief.

In het nieuwe dubbelwerk zijn de blokljstjes opgeofferd ten voordele van duizenden foto's. Het moet een huzarenwerk zijn geweest om die bij elkaar te zoeken en zonder de weelde aan foto's die tegenwoordig beschikbaar is dankzij de digitale fotografie zou dit nooit mogelijk geweest zijn.

De vergelijking met het meeuwenboek is treffend en lezers die dat boek konden appreciëren, zullen het een verademing vinden om nu op diezelfde wijze ook andere families te kunnen bestuderen.

Bezoekers van de Belgische Vogeldag kennen Nils Van Duivendijk al langer, want jarenlang presenteerde hij daar (samen met

Witvleugelstern *Chlidonias leucopterus*

L 22cm 8,5" | zomer O Europa

▼ Adult zomerkleed (april)
Onmiskenbaar in dit kleed, maar zie eventueel Amerikaanse Zwarte Stern in zomerkleed.

- lichter dan bovendelen (vgl Zwarte zomerkleed)
- uniform diepzwart (vgl Zwarte zomerkleed)
- vaak opvallend rood
- licht, contrasterend met zowel onderdelen als bovendelen (vgl Zwarte zomerkleed)

▼ Juveniel (september)

- juv schouderveren donker, donker 'zadel' vormend boven lichtere vleugel (vgl Zwarte en Witwang juv)
- wit op voorhoofd hoog oplopend (vgl Zwarte juv)
- relatief kort en dik in alle kleden (vgl Zwarte)
- zijborsvlak minimaal of afwezig (vgl Zwarte en Witwang juv)
- al roodachtig (vgl Zwarte juv)

▼ Juveniel (september)
De combinatie van de aangeduide punten zijn kenmerkend. Daarnaast ontbreekt een donkere zijborsvlak, kenmerkend voor Zwarte Stern. Witwangstern juveniel heeft de juveniele bovendelen sterk getekend en in september is een groot deel daarvan al geruid naar egaal grijs (zie daar).

- opvallende witte staartzijden
- witte stuit
- vaak opvallende witte uiterste voorrand
- koppatroon kenmerkend
- donker 'zadel' contrasteert met lichte vleugels

▼ Adulttype, ruiend naar winterkleed (juli)
Soms eenvoudig over het hoofd te zien in een groep ruiende Zwarte Sterns wanneer vaak niet volledig vrij in beeld. De lichte voorvleugel is vaak nog aanwezig, maar zwak en nauwelijks opvallend. De aangeduide punten zijn de belangrijkste om op te concentreren.

- wit gevlekt
- licht
- rood
- geen donkere zijborsvlak (vgl Zwarte winterkleed)

▼ Adulttype, ruiend naar winterkleed (september)
Later in het najaar typisch opvallend wittegip. De zeer sterk gesleten buitenste handpennen en de locatie begin september (C Afrika) zijn indicatief voor een 2^e kj. Vermoedelijk blijven veel 2^e kj exx. in de zomer in de overwinteringsgebieden.

- donkere kopdelen beperkt en niet solide (vgl Zwarte winterkleed)

▶ 2^e kj (juni)
Als een adult winterkleed, maar meestal zonder een spoor van zwarte ondervleugeldekveren. Het koppatroon, staartpatroon en de afwezigheid van een donkere zijborsvlak zijn de belangrijkste verschillen met een Zwarte Stern in overeenkomstig kleedtype. Een zeldzaam kleedtype in Europa; vermoedelijk blijven veel 2^e kj exx. in de overwinteringsgebieden.

- nu contrast typisch voor adulttype (1^e jaars ruit nog geen handpennen in najaar)
- deel van zwarte dekveren behouden tot diep in najaar, typisch handdekveren die zwarte sikkel vormen
- witachtig
- geen zijborsvlak (vgl Zwarte winterkleed)

▶ 1^e winterkleed (november)
Een typische mix van donkere juveniele en lichtgrijze adulttype winterveren. Alle juveniele veren op de bovenzijde zijn vervangen, waardoor het donkere 'zadel' verdwenen is.

- enkele grijze staartpennen
- donker
- handpenwig donkerder dan bij adult en bestaat uit 3-5 oude handpennen

▼ Adulttype ruiend naar winterkleed (september)
In een vroeger ruststadium is de gehele ondervleugeldekeveerpartij kenmerkend zwart gevlekt.

- typisch koppatroon met lichtgrijze kruin, waardoor zwarte oovlek sterk afsteekt

▼ Adult, zomerkleed (mei)
Ook in vlucht onmiskenbaar en zeer opvallend door de bonte verschilding.

- rijwiel witte achterzijde ind staart
- sterk contrast
- bij adult smalle handpenwig gevormd door 1-3 donkere handpennen

▶ Adult zomerkleed (juni)
De kenmerkende, sterk contrasterende zwarte ondervleugeldekeveren zijn ook op afstand zeer opvallend. De lichaamsruil begint bij de kop in midden zomer: Lt1 Zwarte Stern komen de witte veren verspreid over de hele kop waaronder al direct ook op de kruin, in een zittende gemiddelde groep vaak een bruikbaar verschil.

- kenmerkend zwart, sterk contrasterend

Diederik Kok) de VogelQuiz. Minutieuze vogeldeterminatie is altijd het stokpaardje geweest van Nils Van Duivendijk, dus het is geen toeval dat net hij met dit werk voor de proppen komt.

We contacteerden Nils met enkele intrigerende vragen over de totstandkoming van zijn lijvige dubbelboek.

Is dit werk het resultaat van literatuurstudie of veldstudie?

NvD: Beide. Voor een kleiner deel van de soorten was er balgenstudie nodig in de natuurhistorische musea van Leiden en Tring. Verder heb ik vooral veel studie verricht op fotomateriaal. Tijdens de afgelopen zes jaren lag mijn veldstudie op een laag pitje, juist vanwege het werk aan het boek.

Welke soorten of soortgroepen vormden de grootste uitdaging om te bespreken?

NvD: Sowieso de zeevogels. Dat heeft uiteraard vooral te maken met de slechte bestudeerbaarheid van veel soorten door hun levenswijze. Gelukkig hebben een aantal specialisten de verschillende zeevogelgroepen al zeer nauw bestudeerd zodat ik een zeer goede basis had. Ik denk in Europa dan vooral aan Bob Flood. Ondanks dat ik aan zee woon heb ik zelf slechts een beperkte veldervaring met veel zeevogelsoorten. Dus de informatie komt bij deze groep voor een groter deel uit literatuurstudie (en filmmateriaal!) dan bij andere groepen.

Deze nieuwe versie is, in tegenstelling tot de eerste twee, een visueel boek geworden. De toch wel handige bloklijstjes van kenmerken moest je daarvoor in de steek laten. Was dat een moeilijke en bewuste keuze?

NvD: Dat was een bewuste keuze vanuit het design. De pagina's zouden te druk worden om naast al die foto's (waarin de kenmerken al staan) ook nog een bulletpoint-opsomming op te nemen. Toch zal je hier en daar nog zo'n lijstje tegenkomen want het is inderdaad soms ook best handig.

Het lijkt soms alsof 'alles' al bekend is wat kenmerken van vogels betreft. Ben je het daarmee eens?

NvD: Nee, niet mee eens. Natuurlijk is er al veel bekend, maar er valt ook zeker nog wat te ontdekken aan determinatiekenmerken. Tijdens het werk aan het boek vond ik nog een aantal bruikbare onderscheidende kenmerken, bijvoorbeeld bij Amerikaanse zustersoorten van in Europa algemene soorten, zoals de Amerikaanse Grote Stern *Thalasseus acuflavidus*, Amerikaanse Regenwulp *Numenius hudsonicus* en Amerikaanse Bontbekplevier *Charadrius semipalmatus*.

Bij determinatiekenmerken wordt vaak gedacht aan zeldzame of lastig te herkennen soorten, maar zijn er ook algemene soorten die jou verbaasd hebben bij het maken van dit boek?

NvD: Zeker. Nee, het verbaasde me zelfs niet, want juist die algemene soorten worden vaak minder nauwkeurig bekeken. Het klinkt misschien gek maar ik durf te beweren dat eenden, waaronder ook de algemene soorten, een slecht gekende groep is bij veel vogelaars, en dan bedoel ik vooral het bepalen van leeftijd en geslacht. En dat terwijl het soorten zijn die we haast dagelijks zien.

Artificiële intelligentie (zoals ObsIdentify) is recent steeds meer in beeld gekomen als een hulp bij het herkennen van vogels. Hoe kijk je daar tegenaan in het licht van dit boek?

NvD: In het licht van dit boek zie ik geen grote verandering want ik denk dat artificiële intelligentie voorlopig en misschien wel nooit de determinatieliteratuur zal kunnen vervangen. Wel ben ik onder de indruk van de prestaties van sommige ID-software. Die lijkt vaak geen grens te kennen in het bepalen van een determinatie, ondanks

een (zeer) slechte foto. Vertaald naar het veld zou een waarnemer zeggen: 'Jammer, ik weet niet wat het is want ik zag er gewoon te weinig aan.'

Hoe ver ben je gegaan in het bespreken van ondersoorten?

NvD: Vrij ver denk ik, maar ik heb de grens moeten leggen bij de in het veld nog (net) herkenbare ondersoorten. Zo heb ik bijvoorbeeld niet alle subtiele taxa van bonte spechten behandeld.

We zien vaak een aanzienlijke individuele variatie bij vogelsoorten. Hoe heb je dat opgevangen?

NvD: Deels door bijvoorbeeld twee foto's te plaatsen die ongeveer de bandbreedte van de variatie weergeven, zoals voor de variatie in borsttekening bij de Grauwe Vliegenvanger *Muscicapa striata*. Vooral in de onderschriften heb ik dat proberen op te vangen. Verder gebruik ik regelmatig de woorden vaak, soms, doorgaans etc. om aan te geven dat een aangeduid kenmerk variabel is. Het woord altijd komt in deze context niet voor!

In welke zin hoop je dat dit boek het kijken naar vogels van de lezers kan beïnvloeden?

NvD: Ik hoop dat vogelaars nauwkeuriger naar vogels gaan kijken. De Merel *Turdus merula* in de tuin daardoor als een eerste winter herkennen zou al een mooie verdienste zijn, maar misschien ook een grote zeldzaamheid vinden die anders aan de aandacht ontsnapt zou zijn.

Zijn er taxa die je dankzij de progressieve Nederlandse taxonomie beter in de aandacht hebt kunnen zetten en die volgens de IOC-lijst minder aandacht zouden hebben gekregen omdat ze daar als ondersoort worden behandeld? Kan je er enkele opnoemen?

NvD: Ja, dat is zeker zo. Misschien het beste voorbeeld is een taxon van de Steenuil *Athene noctua* waarvan de verspreiding grofweg begint vanaf de Alpen oost- en zuidoostwaarts: de Kokomiau *Athene cucumiau*. We hebben die split overgenomen en er bovendien een nieuwe naam aan gegeven: Vale Steenuil. Ik bleek niet de enige die nogal moeite had met de naam Kokomiau, al was het maar omdat er geen enkele verwijzing naar een uil in zit. Vale Steenuil dekt de lading goed, denk ik, en het blijft op die manier natuurlijk ook een steenuil. Overigens volgen we de taxonomie van de CSNA, de Commissie Systematiek Nederlandse Avifauna die zich bezighoudt met vogeltaxonomie, niet volledig. De diverse taxa van Gele Kwikstaart *Motacilla flava* behandelen we wel per taxon, maar we houden ze wel onder de noemer *flava*, zonder er expliciet een soortstatus aan te geven.

Het Handboek Europese Vogels is verkrijgbaar bij de Natuurpunt winkel (artikelnr. 0118521)

Prijs: € 99,95 - Ledenprijs € 88,95

Wouter Faveyts wouter.faveyts@telenet.be

Gerald Driessens gerald.driessens@natuurpunt.be